

Ks. Tomasz Rozkrut (IT, Tarnów)

Rekurs hierarchiczny – instytucją w obronie praw podmiotowych w relacji do decyzji autorytetu Kościoła

Tytułem wprowadzenia wypada powiedzieć, że instytucja rekursu hierarchicznego wiąże się z problemem sprawiedliwości w Kościele, szczególnie tzw. sprawiedliwości administracyjnej¹. Ogólnie można powiedzieć, że sprawiedliwość administracyjna ma na celu chronić i bronić prawa podmiotowe oraz legalne sposoby działania, tak osób fizycznych (duchownych jak i wiernych świeckich), jak i prawnych (publicznych i prywatnych), w relacji do pojedynczych aktów administracyjnych wydanych przez autorytet Kościoła². Natomiast słowo rekurs jest używane wtedy, kiedy mówimy o jakimkolwiek żądaniu, z którym zainteresowany zwraca się do osoby sprawującej władzę albo też do sędziego, aby przyznali oni jakąś łaskę albo też rozwiązali zaistniały konflikt interesów³. Mówiąc jeszcze bardziej konkretnie rekurs jest zaskarżeniem konkretnego aktu, wydanego przez kompetentny organ, na tej samej drodze, na jakiej został on wydany. I tak rekurs administracyjny jest rekursem na drodze administracyjnej przeciwko aktowi (decyzji) administracyjnemu. Jest hierarchiczny, ponieważ jest prezentowany przełożonemu tego, kto wydał akt administracyjny. Można zatem krótko powiedzieć, że rekurs jest żą-

¹ Nazwa „sprawiedliwość administracyjna” w nauce prawa jest używana zamiennie z nazwą „spór administracyjny”. Powstanie swoje zawdzięcza prawu administracyjnemu świeckiemu, zwłaszcza francuskiemu. J. Krukowski, *Administracja w Kościele*, Lublin 1985, s. 182.

² J. Herranz, *La giustizia amministrativa nella Chiesa dal Concilio Vaticano II al Codice del 1983*, „*Ius Ecclesiae*” 2 (1990), s. 435.

³ M. A. Ortiz, *I ricorsi gerarchici*, „*Ius Ecclesiae*” 11 (1999), s. 683.

daniem bazującym na tym, że podmiot go prezentujący jest przekonany, że coś mu się należy. Natomiast w sensie ścisłym oraz poprawnym rekurs jest środkiem prawnym przeciwko aktowi wydanemu przez autorytet, który jest prezentowany autorowi dekretu albo jego przełożonemu⁴.

Według takiego rozumienia rekurs jest rewizją aktu władzy na takiej samej drodze, na jakiej on powstał. Konsekwentnie, jak zostało zaznaczone wcześniej, istnieją dwa rodzaje rekursów: sądowe oraz wspomniane już – administracyjne⁵. Rekurs administracyjny będzie zatem zaskarżeniem aktu administracyjnego, uczynionym przed właściwą administracją, przez podmiot podporządkowany temu, kto wydał decyzję administracyjną. W tak ukazanym kontekście jest aktem naturalnym oraz zwyczajnym, w wypadku kiedy ktoś czuje się pokrzywdzony, o czym mówi postanowienie kan. 221 § 1⁶. Warto dodać, że gdyby nie było takiej możliwości obrony gwarantowanej normą kanoniczną, ogłaszanie praw wiernych nie miałyby sensu, co słusznie zauważa Z. Grocholewski, jeden z autorytetów w materii rekursu hierarchicznego⁷. Niewątpliwie problemem zagadnienia jest to – warte

⁴ E. Labandeira, *Trattato di diritto amministrativo canonico*, Milano 1994, s. 436.

⁵ Rekurs sądowy ma miejsce wtedy, kiedy jest prezentowany przeciwko wyrokowi oraz dekretowi sądowemu. Ponadto autorzy wyróżniają rekurs zwykły oraz nadzwyczajny. Rekursem zwykłym, najbardziej rozpowszechnionym, jest apelacja przeciwko wyrokowi (kan. 1628). Inne rekursy mają za swój przedmiot dekret sędziego – kan. 1505 § 4, 1649 § 2. Natomiast przez rekurs nadzwyczajny należałoby rozumieć takie instytucje, jak: *querella nullitatis* (kan. 1619), *restitutio in integrum* (kan. 1645) oraz rewizja (kan. 1644). Rekurs nadzwyczajny jest kierowany do Biskupa Rzymu – tamże, s. 474.

⁶ „Wiernym przysługuje legalne dochodzenie i obrona przysługujących im w Kościele uprawnień na właściwym forum kościelnym według przepisów prawa” – KPK, kan. 221 § 1.

⁷ Z. Grocholewski, *La tutela dei diritti dei fedeli e le composizioni stragiudiziali delle controversie*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 2 (1995) 273. „Nie ulega wątpliwości, że prawo stwarza gwarancję respektowania praw każdego: kiedy więcej jeszcze autorytet będzie zobowiązany do postępowania wewnątrz torów precyzyjnie określonych, wtedy jeszcze łatwiej jego postępowanie będzie mogło zo-

podkreślenia – że nie tylko wierni świeccy, ale również wielu duchownych, nie mają świadomości, w jaki sposób bronić swoje prawa podmiotowe w Kościele; co więcej, często nie wiedzą nawet o takiej legalnej możliwości postępowania w Kościele⁸.

Specyfiką rekursu hierarchicznego w relacji do rekursu sądowego jest to, że może on modyfikować decyzje wydane przez niższy autorytet, co nigdy nie zachodzi w przypadku drogi sądowej, albowiem sentencje nie są nigdy poddawane modyfikacji przez kolejne stopnie trybunałów Kościoła.

Krótką historia instytucji

Instytucja rekursu pojawia się już w prawie rzymskim, w czasach cesarza Dioklecjana (cesarz rzymski 284–305)⁹. Natomiast w Kościele tak Apostołowie jak i ich następcy musieli rozwiązywać konflikty, które powstawały w różnych społecznościach lokalnych. Wraz z rozwojem organizacji kościelnej stało się rzeczą możliwą stosować także rekursy przeciwko decyzjom wydanym przez biskupów, które w zależności od czasu i miejsca, kierowano albo do synodu prowincjalnego albo też do metropolity. Bez wątpienia można zatem powiedzieć, że miały one przede wszystkim charakter pozasądowy. Warto również przypomnieć, że Sobór

stać przetłumaczone jako uszczerbek dla praw innych”. P. Moneta, *La tutela dei diritti dei fedeli di fronte all’ autorità amministrativa*, „Fidelium Iura” 3 (1993), s. 286.

⁸ Z. Grocholewski, *La giustizia amministrativa presso la Segnatura Apostolica, „Ius Ecclesiae”* 4 (1992), s. 21. „Osobiście jest mi przykro, że odnośnie wszystkich aktów administracyjnych, które mogą zostać zaskarżone, nie znajduje się w Kodeksie żadna norma generalna – podobna do tej zawartej w kan. 700, dotyczącej wydalenia z instytutu zakonnego oraz zawartej w kan. 1614, dotyczącej wyroku sądowego – według której, wraz z powiadomieniem o dekrete, zainteresowany musiałby być poinformowany na temat możliwości rekursu oraz na temat terminu zawitego dla jego wniesienia” – tamże, s. 21 n.

⁹ E. Labandeira, dz. cyt., s. 435.

Chalcedoński (451) ustalił następujący porządek przy wnoszeniu rekursu: metropolita, prymas, patriarcha¹⁰.

W drugim tysiącleciu, po opublikowaniu Dekretu Gracjana, obok ubiegania się o łaskę (*supplicatio* czy też *remonstratio*) i obok zwrócenia się do Biskupa Rzymskiego, istniała także możliwość zastosowania drogi sądowej przeciwko wydanym aktom administracyjnym (tzw. *appellatio extraiudicialis* czy też *extra iudicium*), która istniała aż do końca dziewiętnastego stulecia¹¹.

Warto wspomnieć, że wraz z reformą Kurii Rzymskiej przeprowadzoną przez Sykstusa V Konstytucją apostolską *Immensa Aeterni Dei* (1588), Kongregacje Rzymskie otrzymały kompetencje rozwiązywania sporów na drodze administracyjnej, chociaż posługiwały się one przy tym procedurą zaczerpniętą z drogi sądowej; wcześniej podobne kwestie były rozwiązywane na drodze sądowej¹².

Na początku dwudziestego stulecia wraz z reformą Kurii Rzymskiej, w tym wraz z odnowieniem działalności Trybunału Świętej Roty Rzymskiej, prawodawca kościelny postanowił, że rekurs przeciwko decyzjom ordynariusza należy wnosić do Św. Kongregacji¹³. Tekst ten został sukcesywnie wcielony do kan. 1601 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Trzeba zaznaczyć, że przed Kodeksem z 1917 r. rekurs hierarchiczny nie występował w sposób jasny w prawodawstwie Kościoła¹⁴. Nie otrzymał on również nazwy sobie właściwej – *recursus*, aż do kodyfikacji z 1917 r. Wcześniej był znany jako *expostulatio* oraz jako *supplicatio*¹⁵.

¹⁰ Tamże, s. 442.

¹¹ M. A. Ortiz, dz. cyt., s. 689.

¹² Tamże.

¹³ „*Contra dispositiones Ordinariorum, quae non sint sententiae forma iudiciali latae, non datur appellatio seu recursus ad sacram Rotam; sed earum cognitio sacris Congregationibus reservatur*” – *Lex propria S. Romanae Rotae et Signaturae Apostolicae*, can. 16, [w:] AAS, 1 (1909) 24.

¹⁴ E. Labandeira, dz. cyt., s. 441.

¹⁵ Tamże.

Chcąc podsumować to bardzo skrótowe i wyrywkowe zarazem spojrzenie historyczne, można za J. Krukowskim wyróżnić następujące okresy w rozwoju kościelnego rozumienia sprawiedliwości administracyjnej:

- od początku Kościoła do prawa dekretalów;
- od prawa dekretalów do reformy św. Piusa X, który Konstytucją apostolską *Sapienti consilio* (1908) ponownie przywrócił do życia Sygnaturę Apostolską jako zwyczajny trybunał Stolicy Apostolskiej, nadając jej równocześnie *Lex propria*;
- od reformy Piusa X do reformy Pawła VI; powołanie przez Konstytucję apostolską *Regimini Ecclesiae universae* (1967) nowej sekcji Sygnatury Apostolskiej: *Sectio Altera* było zarazem utworzeniem w Kościele pierwszego trybunału administracyjnego;
- od 1967 r. do chwili obecnej¹⁶. Wydaje się jednak, że ten ostatni okres należałoby podzielić dodatkowo na czas przed opublikowaniem w 1988 r. przez Jana Pawła II Konstytucji apostolskiej na temat Kurii Rzymskiej *Pastor Bonus*, która to Konstytucja, szczególnie poprzez kompetencje przyznane Sygnaturze Apostolskiej w materii rekursów wnoszonych do wspomnianego Trybunału Apostolskiego, jest aktualnie ważnym tekstem prawnym w materii rekursów hierarchicznych.

Rekurs hierarchiczny w Kodeksie Jana Pawła II

Aktualne kanony 1732–1739, należące do ostatniej części Księgi procesowej, mają charakter norm administracyjnych i tworzą pierwszą Sekcję Części V Księgi VII, Sekcja druga jest natomiast dedykowana procedurze dotyczącej zwalniania i przenieszenia proboszczów (kan. 1740–1752); można powiedzieć, że wymienione sekcje z punktu widzenia praktycznego zostały słusznie zestawione jedna po drugiej, albowiem często rekursy hierar-

¹⁶ J. Krukowski, dz. cyt., s. 187–204.

chiczne dotyczą właśnie konfliktów powstałych z usunięcia z probostwa¹⁷. Prezentowane zagadnienie wiąże się również z tematem rekursu sporno-administracyjnego, kierowanego do Sekcji Drugiej Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, który to rekurs jest wynikiem zakończonej drogi administracyjnej związanej z rekursem hierarchicznym¹⁸. Warto wreszcie dodać, że w literaturze kanonicznej nie brakuje również krytyków podnoszących, że normy na temat rekursu administracyjnego są zawarte w Księdze procesowej¹⁹.

Ponieważ jest to temat po raz pierwszy podjęty przez prawo kanoniczne dlatego jest tematem ciągle aktualnym, chociaż już bogato skomentowanym; natomiast nie ulega wątpliwości, że omawiane zagadnienie wymaga ciągłego dowartościowania i zrozumienia, przede wszystkim na poziomie kościołów diecezjalnych. Niewątpliwie wpływa na to również i fakt, że brak jest w obowiązującym Kodeksie Jana Pawła II norm o trybunałach administracyjnych, które zostały usunięte prawie w wigilię promulgacji Kodeksu, co doprowadziło do tego, że obecne ustawodawstwo jest w tej materii ułomne lub brakujące²⁰. O trybunałach ad-

¹⁷ Mając charakter norm administracyjnych nie powinno dziwić to, że nie wszystkie podręczniki prawa procesowego omawiają prezentowane zagadnienie, np. nic na ten temat nie mówią ani J. Arroba Conde (*Diritto processuale canonico*, Roma 1996) albo też P. V. Pinto (*I processi nel codice di diritto canonico. Commento sistematico al Lib. VII*, Libreria Editrice Vaticana 1993) w swoich podręcznikach i komentarzach do prawa procesowego.

¹⁸ W rzeczywistości nie jest to postępowanie administracyjne, jest to postępowanie sądowe skierowane przeciwko aktowi administracyjnemu. E. Labandeira, dz. cyt., s. 437.

¹⁹ L. Chiappetta, *Il codice di diritto canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. 2, Napoli 1988, s. 783.

²⁰ D. G. Montini, *Il risarcimento del danno provocato dall'atto amministrativo illegittimo e la competenza del Supremo Tribunale della Segnatura Apostolica*, [w:] AA. VV., *La giustizia amministrativa nella Chiesa*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1991, s. 180-183. „Skreślenie kanonów na temat trybunałów administracyjnych z Kodeksu Prawa Kanonicznego (zaistniałe w wigilię jego promulgacji) zniszczyło również wszystkie hipotezy normatywne na temat kompetencji i procedury, które byłyby automatycznie stosowane przez Najwyższy Trybunał

ministracyjnych, jakby o relikwii procesu kodyfikacji, mówią jedynie dwa kanony: kan. 149 § 2 oraz kan. 1400 § 2; przy czym warto zwrócić uwagę na fakt, że reforma Kurii Rzymskiej przeprowadzona Konstytucją apostolską *Pastor Bonus* (1988), w szczególności zaś określenie kompetencji Sygnatury Apostolskiej wcieliło propozycje przewidziane w Schematach Kodeksu z 1983 roku²¹.

Powracając do tematu trybunałów administracyjnych, należy powiedzieć, że dla zagadnienia drzwi nie zostały zamknięte, ale raczej otwarte. Dlatego też można mieć nadzieję, że wraz z upływem czasu trybunały administracyjne zostaną w Kościele erygowane, przede wszystkim w celu jak najbardziej skutecznego zabezpieczenia ochrony godności człowieka oraz jego praw. Cytowany już wcześniej J. Herranz zaleca jednak w materii dużą ostrożność. Wydaje się, że należałoby podzielić jego opinię, że tworzenie lokalnych trybunałów administracyjnych wymaga jeszcze roztropnego dojrzenia w Kościele, tak z punktu widzenia doktrynalnego jak i pastoralnego, przede wszystkim wymaga lepszego zrozumienia znaczenia prawa we wspólnocie Kościoła²². Tym bardziej, że z punktu widzenia praktycznego, co nie jest bez znaczenia, ich ewentualne powołanie łączyłoby się z problemem odpowiednio przygotowanej kadry, a aktualna ledwo wystarcza dla pracy kościelnego sądownictwa w materii procesów spornych, przede wszystkim do prowadzenia procesów małżeńskich, których liczba z roku na roku wzrasta.

Sygnatury Apostolskiej, jakkolwiek w tych schematach kodeksowych w sposób specjalny nie ma do niego odniesienia" - tamże, s. 184.

²¹ „Powierzenie urzędu kościelnego temu, kto nie posiada wymaganych przymiotów, nieważne jest tylko wtedy, jeżeli przymioty są wymagane wyraźnie prawem powszechnym, partykularnym lub fundacyjnym do ważności powierzenia. Poza tym jest ważne, ale może być cofnięte dekretem kompetentnej władzy albo wyrokiem trybunału administracyjnego”, KPK, kan. 149 § 2. „Natożmiast spory powstałe na skutek wydania aktu władzy administracyjnej mogą być wniesione tylko do przełożonego albo do trybunału administracyjnego”. KPK, kan. 1400 § 2.

²² J. Herranz, dz. cyt., s. 452 n.

Obowiązujące prawodawstwo w materii rekursu hierarchicznego przedstawia się następująco:

Kan. 1732, można powiedzieć kanon wprowadzający do całości zagadnienia, postanawia, że Sekcja I (kan. 1732–1739) winna być stosowana do wszystkich poszczególnych aktów administracyjnych, wydanych w zakresie zewnętrznym pozasądowym z wyjątkiem tych, które są wydane przez samego Biskupa Rzymskiego lub przez sam Sobór powszechny²³. Istotnym założeniem kan. 1732 jest fakt, że wnoszony rekurs przeciwko decyzji administracyjnej nie może dotyczyć rozporządzenia (zarządzenia) definitywnego; na temat specyfiki zaskarżonych aktów mówią kan. 35–93, które omawiają poszczególne akty administracyjne²⁴. Są zatem wyraźnie wykluczone przez prawodawcę akty wydane przez podmioty mające władzę ustawodawczą lub sądowniczą²⁵. Przedmiotem postępowania, czyli przedmiotem rekursu, może być tylko akt pojedynczy, administracyjny (tj. wydany przez autorytet mający funkcje administracyjne – kan. 35), dotyczący konkretnego przypadku, skierowany albo do pojedynczego wiernego albo też do określonej wspólnoty wiernych. Należy dodać, że przedmiotem rekursu mogą być również decyzje negatywne autorytetu, zgodnie z postanowieniem kan. 57 § 2. Wszystkie te wymienione decyzje nie mają nigdy charakteru ostatecznego i dlatego też mogą zostać zmienione.

Kan. 1733 § 1 postanawia, że należy bardzo sobie życzyć, aby unikać sporów w Kościele i wspólnym wysiłkiem szukać słusznego rozwiązania, posługując się w razie potrzeby także mediacją prowadzoną przez osoby poważne. Ważną rolę do odegrania ma tutaj Konferencja Episkopatu, która może postanowić, aby w każdej diecezji została ustanowiona rada lub urząd dla poszukiwania słusnych rozwiązań²⁶. Gdyby Konferencja tego nie uczyniła, biskup może ustanowić tego rodzaju radę lub urząd²⁷. Tego

²³ Interesującym jest fakt, że w kan. 1734–1736, prawodawca sześć razy używa terminu *petitio*, obok słowa rekurs.

²⁴ Normy kan. 1733–1739 nie mogą dotyczyć: aktów wydanych dla *forum internum*, a więc dotyczących spraw ludzkiego sumienia; aktów ustawodawczych zgodnie z normą kan. 29; ogólnych dekretów wykonawczych, o których w kan. 30–33; oraz naturalnie dekretów sądowych, o których w kan. 1617. Zob. L. Chiappetta, dz. cyt., s. 785.

²⁵ P. V. Pinto (red.), *Commento al codice di diritto canonico*, Libreria Editrice Vaticana 2001, s. 1002.

²⁶ KPK, kan. 1733 § 2.

²⁷ Tamże.

rodzaju zalecenie prawne, wynikające z chrześcijańskiego ducha zgody oraz braterskiego przebaczenia, niewątpliwie obowiązuje w Kościele na mocy prawa ewangelicznego²⁸. Norma ta nie ma charakteru obligatoryjnego, może jednak w praktyce przyczynić się do zapobiegania sporom, wynikłym lub też mogącym ewentualnie wyniknąć z wydanego dekretu administracyjnego. Ewentualnie powołana rada będzie miała jedynie charakter doradczy, jej postanowienie nie będzie zatem zobowiązujące dla autorytetu kościelnego; winna ona wykonywać swoje funkcje nie tylko w fazie wstępnej dla uniknięcia rysującego się konfliktu, ale również podczas ewentualnego sporu, sugerując niektórym kanoniści²⁹. Niewątpliwie kanon ten posiada ogromne znaczenie dla aktualizowania sprawiedliwości administracyjnej w Kościele, sprzyja on bowiem pojednaniu i faworyzuje miłość braterską we wspólnocie Kościoła. Cytowana norma kanoniczna przedstawia (lub ewentualnie proponuje), jak przez mediację prowadzoną przez wymienione urzędy czy też rady, w sposób jak najbardziej konkretny i sprawiedliwy, można dojść do rozwiązania rodzącego się konfliktu: „urząd lub rada, o których w § 2, zwłaszcza wówczas powinny działać, gdy ktoś prosi o odwołanie dekretu według przepisu kan. 1734 i nie upłynęły jeszcze terminy wyznaczone na wniesienie rekursu; jeżeli przeciwko dekretowi jest wniesiony rekurs, sam przełożony, który ma rozpatrzyć rekurs, powinien – ilekroć dostrzeża nadzieję na dobry wynik – zachęcić wnioskującego rekurs i autora dekretu do szukania tego rodzaju rozwiązania”³⁰.

Kan. 1734. Tak prawo kanoniczne, jak również prawodawstwo świeckie wyróżniają trzy rodzaje rekursów administracyjnych, tj. rekurs wstępny, hierarchiczny oraz nadzwyczajny³¹. Pierwszy z wymienionych polega na skierowaniu prośby do autora dekretu celem odwołania lub poprawienia wydanego postanowienia³². Prawodawca kościelny postawił następująco: „zanim ktoś wniesie rekurs, powinien na piśmie prosić auto-

²⁸ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4, Olsztyn 1990, s. 390.

²⁹ Niektóre diecezje w USA, Wielkiej Brytanii, Nowej Zelandii, oraz we Włoszech powołały takie rady. P. V. Pinto, dz. cyt., s. 1004. Zob. F. D'Ostilio, *Prontuario del Codice di Diritto Canonico*, Libreria Editrice Vaticana 1995, s. 622.

³⁰ KPK, kan. 1733 § 3.

³¹ L. Chiappetta, dz. cyt., s. 787.

³² Patrząc na zagadnienie historycznie trzeba powiedzieć, że w przeszłości były stosowane środki przeciwko decyzjom administracyjnym, które były różnie nazywane: *supplicatio*, *oppositio*, *remonstratio*, *beneficium novae audientiae*, *aperitio oris*. P.V. Pinto (red.), dz. cyt., s. 1004 n.

ra o odwołanie lub poprawienie dekretu; rozumie się, że wniesienie takiej prośby jest przez to samo także prośbą o zawieszenie dekretu”; prośbę tę należy wnieść w terminie zawitym 10 użytecznych dni od zawiadomienia o wydaniu dekretu³³; można dodać, że w sensie ścisłym nie mamy do czynienia z rekursem, ale jak słusznie zauważył prawodawca, w takim wypadku należy mówić o *petitio*. Rekurs hierarchiczny jest rekursem skierowanym do autorytetu hierarchicznie wyższego przeciwko decyzji wydanej przez jej podwładnego. Natomiast rekurs nadzwyczajny jest rekursem skierowanym do autorytetu najwyższego: to znaczy do Biskupa Rzymskiego albo na forum cywilnym do Głowy Państwa³⁴.

Kan. 1735 mówi na temat *dies a quo* dla zaprezentowania rekursu. Są rozważane dwa przypadki: po pierwsze, że autor dekretu administracyjnego, w terminie 30 dni, ma możliwość zawiadomienia o nowym dekrete, w którym albo poprawi pierwszy, albo zdecyduje, że należy odrzucić prośbę o odwołanie lub poprawienie dekretu, o której w kan. 1734 § 1; w takim wypadku termin na wniesienie rekursu biegnie od zawiadomienia o nowym dekrete. Natomiast w drugim przypadku, kiedy w stosunku do zaprezentowanego rekursu wstępnego zachowa milczenie w przepisany przez kanon terminie, w takim wypadku *dies a quo* dla zaprezentowania rekursu hierarchicznego biegnie on od trzydziestego dnia.

³³ KPK, kan. 1734 § 1, 2. W niektórych jednak wypadkach, postanowił wyraźnie prawodawca w kan. 1734 § 3, n. 1-3, że nie ma obowiązku stosowania rekursu wstępnego. Ma to miejsce wtedy, kiedy rekurs jest wnoszony do biskupa diecezjalnego przeciwko decyzji tego, kto mu podlega (np. przeciwko decyzji wikariusza generalnego), aczkolwiek można by się zastanowić nad stosownością wcześniejszej rozmowy ze wspomnianym wikariuszem generalnym, która jednak nigdy nie wynikałaby z formalnego obowiązku nałożonego przez prawo (tak sugeruje np. L. Chiappetta, dz. cyt., s. 787). Ponadto, nie ma takiego obowiązku również w wypadku, kiedy ktoś wnosi rekurs przeciwko dekretowi, który decyduje o rekursie hierarchicznym, chyba że decyzja została wydana przez biskupa (będzie to miało miejsce w wypadku rekursu do Sygnatury Apostolskiej przeciwko dekretowi Kongregacji Kurii Rzymskiej, która potwierdziła postępowanie biskupa diecezjalnego), jak również w stosunku do rekursów wnoszonych według norm kan. 57 i 1735.

³⁴ Kanoniści, kiedy mówią na temat rekursu hierarchicznego, bardzo często odwołują się do analogicznego ustawodawstwa świeckiego. Zob. Labandeira, art. cyt., s. 104-106.

Kan. 1736 postanawia, że zawieszenie wykonania dekretu ma miejsce w wypadkach, w sposób wyraźny przewidzianych przez prawodawcę³⁵. Natomiast we wszystkich pozostałych wypadkach zawieszenie nie ma automatycznie miejsca w wyniku zaprezentowania prośby (żądania). Niemniej jednak zawieszenie może być przyznane przez autora dekretu, a jeżeli tego nie uczyni, to odpowiednia prośba może być skierowana do przełożonego hierarchicznego autora dekretu, postanawia kan. 1736 § 2. Natomiast § 3 postanawia, że po zawieszeniu wykonania dekretu według przepisu kan. 1736 § 2, jeżeli potem zgłasza się rekurs, ten, kto ma rozpatrzyć rekurs według przepisu kan. 1737 § 3, winien rozstrzygnąć, czy zawieszenie należy potwierdzić czy odwołać. Sukcesywnie, jeśli w ciągu ustalonego terminu nie został wniesiony żaden rekurs przeciwko dekretowi, tym samym ustaje zawieszenie jego wykonania, wprowadzone tymczasowo, zgodnie z przepisem § 1 lub § 2 kan. 1736³⁶.

Kan. 1737 zawiera trzy następujące dyspozycje: ten, kto twierdzi, że jest pokrzywdzony dekretem, może wnieść rekurs do hierarchicznego przełożonego tego, kto dekret wydał z jakiegokolwiek słusznej przyczyny: *propter quodlibet iustum motivum*, (motyw merytoryczny, doznane szkody, zagrożenia itd.)³⁷; kan. 1737 § 1 postanawia dalej, że rekurs można wnieść do samego autora dekretu, który musi go zaraz przesłać do właściwego przełożonego hierarchicznego. Jest on skierowany do przełożonego hierarchicznego (przełożonym hierarchicznym biskupa diecezjalnego nie jest ani metropolita, ani też Konferencja Episkopatu, ale kompetentna Kongregacja Kurii Rzymskiej). Rekurs można wnieść do samego autora dekretu, który musi go zaraz (*statim*) przesłać do właściwego przełożonego hierarchicznego, naturalnie może on być zaprezentowany również bezpośrednio przełożonemu hierarchicznemu;

³⁵ KPK, kan. 1736 § 1. Rekurs hierarchiczny zawiesza wykonanie dekretu w czterech określonych przez ustawodawcę wypadkach. Mianowicie w wypadku rekursu przeciwko dekretowi wydalenia z instytutu zakonnego (kan. 700; 729; 746); w wypadku złożenia rekursu przeciwko dekretowi wymierzającemu lub deklarującemu karę kanoniczną (kan. 1353); przeciwko dekretowi usunięcia proboszcza (kan. 1747 § 3); jak również w wypadku rekursu przeciwko dekretowi przeniesienia proboszcza (kan. 1752).

³⁶ KPK, kan. 1736 § 4.

³⁷ Jest to bardzo znacząca dyspozycja, albowiem wniesienie rekursu *propter quodlibet iustum motivum* (kan. 1737 § 1) nie jest związane z jakimś szczególnym zażaleniem czy też z jakimś szczególnym porządkiem motywacji. P. Moneta, dz. cyt., s. 299.

Termin zawity dla wniesienia rekursu wynosi 15 użytecznych dni. Termin ten, w wypadkach, o których mówi w kan. 1734 § 3 (tj. w wypadkach kiedy nie trzeba prezentować wcześniejszej prośby pisemnej o odwołanie lub poprawienie dekretu), biegnie od dnia zawiadomienia o dekrete, w pozostałych zaś wypadkach według przepisu kan. 1735 (tj. od dnia powiadomienia o nowym dekrete modyfikującym wcześniejszą decyzję lub odrzucającym zaprezentowaną prośbę albo od trzydziestego dnia, jeżeli nie została podjęta żadna decyzja);

Także w wypadkach, w których rekurs nie zawiesza mocą samego prawa wykonania dekretu ani zawieszenie nie zostało zarządzone według przepisu kan. 1736 § 2, przełożony dla ważnej przyczyny może nakazać zawieszenie wykonania, uważając jednak, by nie ucierpiało na tym zbawienie dusz³⁸.

Kan. 1738 postanawia, że wnoszący rekurs ma zawsze prawo posłużyć się adwokatem lub pełnomocnikiem; co więcej – postanawia również wyraźnie, że – obrońca winien być ustanowiony z urzędu, jeżeli wnoszący rekurs nie ma obrońcy, a przełożony uzna to za konieczne. Kanon postanawia także, że przełożony jednak zawsze może nakazać, by wnoszący rekurs sam się stawił, by zostać przesłuchanym. Niewątpliwie jest to bardzo ważna dyspozycja, przede wszystkim w celu obrony praw wnoszącego rekurs.

Kan. 1739 postanawia, że przełożony, który rozpatruje wniesiony rekurs (organ zawsze administracyjny), może w zależności od wypadku: potwierdzić zaskarżoną decyzję, może uznać za nieważny wydany dekret, ponadto może go unieważnić, odwołać, poprawić, zastąpić innym lub też może go częściowo uchylić. A zatem jego kompetencje są bardzo szerokie. Definitywne rozstrzygnięcie rekursu przez przełożonego hierarchicznego musi być oparte na jego moralnej pewności, zdobytej na podstawie analizy przesłanek prawnych, na właściwej ocenie nadesłanego lub zebranego materiału dowodowego oraz na poznaniu sytuacji, w jakiej się znalazł wnoszący rekurs³⁹. Przełożony, zgodnie z kan. 57 § 1, ma trzy miesiące na podjęcie decyzji.

Podsumowując to spojrzenie na normy kodeksowe, warto zwrócić uwagę, że według Z. Grocholewskiego, Kodeks z 1983 r.

³⁸ KPK, kan. 1737 § 3.

³⁹ T. Pawluk, dz. cyt., s. 394.

wprowadził trzy następujące nowości w materii sprawiedliwości administracyjnej⁴⁰:

- Kodeks opracował normy na temat pojedynczych aktów administracyjnych w kan. 35–93, co niewątpliwie posiada bardzo duży wpływ w perspektywie sprawiedliwości administracyjnej⁴¹. Konkretnie oznacza to, że jeżeli pojedynczy akt administracyjny został wydany z pominięciem przepisów prawa, to w sposób stosunkowo łatwy może zostać zaskarżony, co w sposób szczególny jest ważne dla Sekcji Drugiej Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, która posiada kompetencje zawężone jedynie do stwierdzenia nielegalności aktu;
- W Kodeksie Jana Pawła II znajdujemy po raz pierwszy normy na temat rekursu hierarchicznego, w szczególności normy na temat rozwiązywania konfliktów powstałych w wyniku wydania pojedynczego aktu administracyjnego, który to konflikt może zostać rozwiązany przez autorytet administracyjny Kościoła. Również tutaj wspomniana wcześniej Sekcja Sygnatury Apostolskiej posiada duże znaczenie;
- Trzecią nowością jest to, że Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. postanawia jasno w przeciwieństwie do starego prawa (CIC, can. 1894, n. 2 i 1605), że decyzja Sygnatury Apostolskiej, która nie zawiera motywów, czyli należnego uzasadnienia, dotknięta jest wadą nieważności usuwalnej. Kodeks z 1983 r. postanawia bowiem w kan. 1622, n. 2, że wyrok jest dotknięty wadą nieważności usuwalnej, jeżeli nie zawiera motywów, czyli racji decyzji. Konsekwentnie jeżeli zatem jakaś decyzja Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej byłaby pozbawiona motywacji, byłaby – zgodnie z nowym prawem – nieważna, ale byłaby to tylko nieważność usuwalna.

⁴⁰ Z. Grocholewski, *La giustizia...*, art. cyt., s. 8 n.

⁴¹ Należy ponadto pamiętać, że oprócz wymienionego bloku kanonów również inne normy kodeksowe są związane z pojedynczymi aktami administracyjnymi, tak jak np. nominacja, przeniesienie, zwolnienie proboszcza. J. Heranz, dz. cyt., s. 444 n.

Rekurs sądowy do Sygnatury Apostolskiej

Analizując normy kodeksowe na temat rekursu hierarchicznego, trzeba przypomnieć także postanowienia Konstytucji apostolskiej *Pastor Bonus* z 1988 r. na temat rekursu sądowego. Czytamy w niej, że rozwiązywaniem sporów o charakterze administracyjnym (po wyczerpaniu możliwości rozwiązania konfliktu na drodze administracyjnej) zajmuje się *Sectio Altera* Sygnatury Apostolskiej⁴². Zgodnie z tymi normami Sygnatura Apostolska broni, ale już na drodze sądowej, osoby fizyczne lub prawne, przed nadużyciami ze strony władzy kościelnej w wydawaniu pojedynczego aktu administracyjnego *sive a Dicasteriis Curiae Romanae latos sive ab ipsis probatos*, poprzez które to decyzje osoba fizyczna lub prawna czuje się pokrzywdzona *in decernendo vel in procedendo* aktu administracyjnego⁴³. W takim przypadku Sygnatura Apostolska, na prośbę zainteresowanej strony, może również zarządzić naprawę wyrządzonej szkody nielegalnym aktem administracyjnym, co niewątpliwie stwarza duży i skomplikowany problem, przede wszystkim natury praktycznej. Zazwyczaj bowiem mamy do czynienia z krzywdą moralną, którą jest trudno nie tylko precyzyjnie określić, ale także naprawić, czy też wynagrodzić. Ten fragment jest dużą nowością *Pastor Bonus*, który w pełni koresponduje z kan. 128, mówiącym wprost, że „ktokolwiek aktem prawnie nielegalnym albo jakimkolwiek innym aktem dokonany z winy umyślnej lub nieumyślnej wyrządził komuś krzywdę, obowiązany jest do naprawienia wyrządzonej szkody”. Niemniej jednak prawodawca nie podał w Kodeksie ani określenia krzywdy, ani określenia szkody. Inter-

⁴² PB art. 123 § 2. Warto również zwrócić uwagę, że recurs może być złożony także przez biskupa diecezjalnego, jeżeli np. jego dekret usunięcia proboszcza został zmodyfikowany przez Kongregację ds. Duchowieństwa; w takim wypadku Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej jest również kompetentny dla przyjęcia rekursu przeciwko decyzji Kurii Rzymskiej. Z. Grocholewski, *La giustizia...*, dz. cyt., s. 21; zob. Z. Grocholewski, *La parte resistente nei processi contenzioso-amministrativi presso la Segnatura Apostolica*, „*lus Ecclesiae*” 3 (1991) 81-102.

⁴³ F. D'Ostilio, dz. cyt., s. 621.

pretacja, i samo życie, wskazuje na możliwość powstania tak szkody materialnej jak i niematerialnej (duchowej)⁴⁴. Natomiast gdy idzie o koncepcję naprawienia (wynagrodzenia), to *Kodeks* Jana Pawła II mówi o dwóch typach naprawienia, mówi o naprawieniu w formie ogólnej oraz w formie specyficznej. W pierwszym wypadku wynagrodzenie polegałoby na zadośćuczynieniu finansowym, o którym czytamy w kan. 1062 § 2, którego można domagać się w wyniku powstania szkód na skutek zerwania zażęczyń. Natomiast w drugim przypadku, preferowanym przez Autora Kodeksu z 1983 r., mamy do czynienia z taką sytuacją, która polega na powrocie do sytuacji przed powstaniem szkody⁴⁵.

Przebieg sprawy wnoszonej do Sekcji drugiej Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, w oparciu o obowiązujące *Normae Speciales in Supremo Signaturae Ap. Servandae* (art. 96–123), jest następujący:

⁴⁴ Zob. D. G. Montini, dz. cyt., s. 188 n.

⁴⁵ Tamże, s. 190. Konkretnie, w najliczniejszych rekursach do Sekcji Drugiej Sygnatury Apostolskiej: w rekursach przeciwko usunięciu z probostwa, kiedy zostaje zasądzona nielegalność aktu, pozycja prawna proboszcza jest *ipso facto* przywrócona do tej sprzed wydania dekretu (jest na nowo proboszczem ze wszystkimi efektami). Natomiast bardziej skomplikowana jest rzeczywista pozycja takiego proboszcza po zakończonym procesie. W prostym przypadku proboszczowi nielegalnie usuniętemu przysługuje wypłacenie pozbawionego wynagrodzenia wraz z odsetkami, co mogłoby być już uznane za naprawienie wyrządzonej szkody. Natomiast w wypadku bardziej skomplikowanym, gdy np. w czasie trwania procesu parafia została włączona w granice innej (lub zmodyfikowana w jeszcze inny sposób), albo gdy nielegalne usunięcie spowodowało np. utratę przez proboszcza dobrego imienia wśród parafian, czy też nawet utratę zdrowia psychicznego lub fizycznego, czy też ewentualnie proboszcz w czasie trwania procesu osiągnął wiek emerytalny, który wynosi 75 lat, problem na poziomie rozwiązania praktycznego rysuje się bardziej skomplikowanie. W wymienionych wypadkach sędzia administracyjny mógłby zobowiązać biskupa diecezjalnego do: opublikowania w piśmie urzędowym diecezji wyroku na korzyść usuniętego proboszcza, wypłacenia określonego zadośćuczynienia finansowego oraz winien go zobowiązać do zamianowania usuniętego proboszcza na nowe probostwo, w parafii odpowiadającej swoim statusem tej, z której został nielegalnie usunięty – tamże, s. 191 n.

- Zaprezentowanie rekursu przez zainteresowanego przeciwko decyzji Kongregacji Rzymskiej w terminie zawitym 30 dni od zakomunikowania decyzji Kongregacji;
- Ustanowienie, z listy Adwokatów Sygnatury Apostolskiej, swego adwokata lub pełnomocnika;
- Promotor sprawiedliwości Sygnatury Apostolskiej, po zapoznaniu się z uwagami pełnomocników wnoszącego rekurs oraz Kongregacji Kurii Rzymskiej, pisze *Votum pro rei veritate* na temat dopuszczenia rekursu. Ustanowieni pełnomocnicy mają możliwość sukcesywnego ustosunkowania się do *Votum* Promotora sprawiedliwości przez zaprezentowanie stosownej repliki;
- Kongres Sygnatury, po wysłuchaniu promotora sprawiedliwości, decyduje na temat przyjęcia rekursu albo też na temat jego oddalenia;

W wypadku przyjęcia rekursu Sekretarz Sygnatury wzywa Adwokatów celem określenia przedmiotu sporu i rozpoczyna się postępowanie procesowe, które kończy się zwołaniem Kolegium Sędziowskiego. Wyrok zostaje wydany na podstawie głosowania Sędziów, którzy wcześniej zapoznali się z materiałem dowodowym i przygotowali swoje *vota* sędziowskie. Sesja wyrokowa kończy się sentencją która nie dopuszcza apelacji.

Natomiast w wypadku oddalenia rekursu przez Kongres Sygnatury, istnieje możliwość wniesienia rekursu od tej decyzji do Kolegium Sędziowskiego. Zebrani Sędziowie w czasie Sesji wypowiadają się dekretem definitywnym, który potwierdza albo reformuje, wcześniejszą decyzję Kongresu Sygnatury⁴⁶.

Podsumowanie

Prezentowane zagadnienie wskazuje, że w Kościele sprawiedliwość, szczególnie tzw. sprawiedliwość administracyjna, jest nie

⁴⁶ F. D'Ostilio, dz. cyt., s. 623.

tylko możliwa, ale również stała się prawną manifestacją obrony doktryny Soboru Watykańskiego II, w szczególności tej na temat godności oraz aktywnej odpowiedzialności wszystkich wiernych za misję Kościoła, który winien być rozumiany jako *communio*⁴⁷. Dlatego należy powiedzieć, że kościelna sprawiedliwość administracyjna ma swoją specyfikę oraz celowość, inną niż cywilna sprawiedliwość administracyjna, którą jest porządek zbawienia, związany z misterium Kościoła⁴⁸.

Artykuł jest tylko zarysowaniem prezentowanej problematyki, bogato przedstawianej przez literaturę kanonistyczną, szczególnie włoską. Jego celem, między innymi, jest wskazanie na fakt, że opublikowany dwadzieścia lat temu Kodeks Prawa Kanonicznego stoi również na straży praw podmiotowych we wspólnocie kościelnej, które muszą być uszanowane przez struktury hierarchiczne Kościoła, zgodnie z wolą najwyższego prawodawcy kościelnego papieża Jana Pawła II, który na ten temat wielokrotnie wypowiadał się w czasie swojego Pontyfikatu⁴⁹.

⁴⁷ Por. J. Herranz, dz. cyt., s. 452.

⁴⁸ Z. Grocholewski, *La giustizia...*, art. cyt., s. 22.

⁴⁹ Zob. J. Llobell, *Il «petitum» e la «causa petendi» nel contenzioso amministrativo canonico. Profili sostanziali ricostruttivi alla luce della cost. ap. «Pastor Bonus», „Ius Ecclesiae” 3 (1991), s. 129 n.*

Il ricorso gerarchico – istituzione della difesa dei diritti di fronte all'autorità della Chiesa

Riassunto

La tutela dei diritti rimane sempre molto importante. La valorizzazione della persona umana, la crescente attenzione per la dignità, le aspirazioni, il modo di essere di ogni singolo fedele hanno prodotto un radicale cambiamento di prospettiva nel modo di intendere il diritto nella Chiesa. La materia della giustizia amministrativa ha costituito oggetto di particolare interesse anche nell'ambito dei lavori di riforma del codice di diritto canonico. La legge costituisce una garanzia di rispetto dei diritti di ciascuno; quanto più l'autorità sarà tenuta ad agire entro binari precisamente prefissati, tanto più difficilmente la sua azione potrà tradursi in una lesione di diritti altrui.